

Czintos Emese: Példától az olvasmányig. A (szép)história a 16. század magyar irodalmában

Irodalomtörténeti füzetek 179 (Budapest: Reciti Kiadó, 2017), 235 l.

„Könyvem célja [...] a népszerű, szórakoztató olvasmányok helyének, szerepének feltérképezése a 16. századi magyar irodalmi gondolkodás elméleteinek vagy inkább beszédmódjainak a kontextusában. Úgy is fogalmazhatnánk akár, hogy jelen könyv egy szándék megjelenését és kontextusát vizsgálja...” (8.)

Czintos Emese a régi magyar irodalomtörténet és az irodalomtudomány egy-egy fő mumusát választotta disszertációja témájául. A fent említett szándék (speciális szerzői intenció) feltárásakor egyszerre kellett megküzdnie a históriás ének műfaji tipológiájának tova-tovagyűrűző problematikájával, tágabb kontextusban pedig az irodalom mibenlétének korabeli és jelenkori megragadásával. A szerző könyvének legfontosabb hozadékeként a széphistória ideológiai háttérének feltárását jelöli meg (200), s valóban: a kötet a históriás énekek (s ezek közül kivált a szerelmi tárgyúak) gyönyörködtető, illetve szórakoztató irodalom jellegéről igyekszik átfogó képet adni.

De mi az, hogy szerelmi és mi az, hogy szórakoztató? Noha az alábbiakban a könyv fogalmi pontatlanságaira kíváncsi néhány példát hozni, szeretném előtte kiemelni a szerző legnagyobb erényét: őszinte érdeklődését a 16. századi szövegek létrehozói és olvasói iránt. Filológiai, recepciótörténeti és művelődéstörténeti kutatások eredményeit egymás mellé állítva, kérdéseket ha nem is megválaszolva, de föltéve ad teret az új összefüggések felismerésének.

A históriás ének típusaival kapcsolatos problematikát Toldy Ferentől napjainkig Czintos is áttekinti. Kár, hogy éppen az ezzel valóban értékelő módon foglalkozó értekezést, Pap Balázs 2012-ben megvédett, majd 2014-ben javítva kiadott disszertációjának (*Históriák és énekek* [Pécs: Pro Pannonia, 2014]) első fejezetét (*A históriás ének műfajfogalma*) nem építi be. Ez fontos tanulságokkal szolgált volna a műfaji keretrendszer újragondolására, a tényleges továbblépésre. Bár a kötet ezzel a fogalmi áttekintéssel indul, s az elmúlt évtizedek diskurzusait követve elmarasztalja a Toldynak tulajdonított széphistória-fogalmat csakúgy, mint a históriák hármas felosztását, a további fejezetekben, mintegy a teheről megkönnyebbülve, továbbra is használja a kifejezést.

A szépirodalmiság, az olvasmány mint az időmúlásra szolgáló eszköz jelenségét alapvetően a tanító-gyönyörködtető dichotómia mentén igyekszik megragadni Czintos. Az irodalmi regiszterek elgondolása csak említés szintjén jelenik meg (pl. 120–121). Ebbe hol a fikciósság kérdésköre, hol a népszerű, illetve szórakoztató jellegű irodalmi művek tárgyalása vegyül. A keveredés olyan műveket is az elemzés körébe vonz, melyek – miközben felvilantják a korabeli irodalom sokszínűségét – inkább nehezítik a históriákról való fogalomalkotást. A gyönyörködtető, szórakoztató, időmúlító, valamint az ezeket vagy magába foglaló, vagy magába nem foglaló fiktív irodalmat például érdemes lett volna szétválasztani, még ha a vizs-

gált korban nem is voltak éles határaik. Nehéz lenne azt is eldönteni, az *olvasmányosság*, az *élvezetes olvasás* nem kifejezetten objektív és nehezen történetiesíthető fogalmi mely fentebbi kategóriák mellett szolgálhatnak érvel. Például a „sorok jobb ritmusra, rímelésre igazítása” (39), más szavakkal a verselésnek a korabeli vagy a jelenkori elváráshorizont szerinti jobbá tétele milyen műfaji elmozdulást kellene mutasson? Természetesen a szerző sem állítja, hogy a „jobb rímelés” szükséges feltétele lenne például a szórakoztató irodalomnak, azt azonban igen, hogy a szórakoztató szándék teszi ezt a verseléssel. Ám állíthatjuk-e azt, hogy a kiművelt, esztétikai értékkel bíró verselés a gyönyörködtető vagy a szórakoztató szándékú irodalom hozadéka, esetleg sajátja? Nyilván nem.

A problémát az okozza, hogy nincs megnyugtató irodalomdefiníció (soha nem is volt), mely egyértelműen meghatározná a szükséges és elégséges feltételeket, így a besorolás csak meggyőződés kérdése, szubjektív ítélet eredménye. Véleményem szerint az esztétikai érték (mely megint csak szubjektív kategória) minden irodalom sajátja (feltétele?), tehát a fiktív és nem fiktív, a gyönyörködtető és a tanító szövegeké egyaránt. Az esztétikai élvezet kiváltására, vagy az esztétikai elvárásnak való megfelelésre irányuló törekvés ily módon nem lenne teljes átfedésben a gyönyörködtetés szándékával. Korábbi állításának ellenkezőjét fogalmazza meg a szerző is a Heltai Gáspárnéval foglalkozó fejezete végén: „Az irodalmi művek esztétikai és műveltségi szintjének gyengülése ugyanis döntő és közvetlen szerepet töltött be az olvasók számának megnövekedésében; minden tekintetben ez volt az a folyamat, amely megalapozta a populáris

irodalom későbbi fejlődését és problémamentes elfogadását, e folyamatban pedig vezető szerepet játszott a *históriás ének*” (96–97).

Czintos Emese könyve azonban más kérdésekre is ráirányítja a figyelmet. Az említett, Heltainé munkásságával foglalkozó fejezetben például az egyetlen 16. századi magyarországi nyomdásznő és „üzletasszony” (80) karakterével ismerkedhet meg az olvasó. A nemzetközi gender szakirodalmat is felhasználó rész az özvegy kiadói tevékenységét Heltaiéval összevetésben tárgyalja. Bár Czintos maga is kiemeli, hogy a Heltaiéhoz hasonló tudatosságot nem tulajdoníthatunk az özvegyének (82), fontos megfigyelést rögzít tanulmányában. Az RMNY adataira támaszkodva megállapítja, hogy Heltai Gáspár 79 ismert kiadványából csupán 12 tekinthető szórakoztató irodalomnak, Heltainé ezzel szemben zömmel históriákat (47 kiadványból 39), s kisebb részben tankönyveket, illetve egy tudományos és két vallásos művet adott ki (81). Noha a szerző itt nem részletezi, mely tételeket tekintette szórakoztató irodalomnak, s ehhez képest miért a históriákat vizsgálja Heltainénál, azt így is kijelenthetjük, hogy míg Heltai Gáspárnál a profit mellett nagy jelentősége volt a kultúrmissziónak, ez utóbbi az özvegy kiadói tevékenységére már nem jellemző.

A fejezet mégis azzal a szándékkal íródik, hogy az özvegy „mint vállalkozó és mint nő” (96) alakját megfesse, s tevékenységére felhívja a figyelmet. Ennek fényébe emelve Heltainé a 16. századi kultúrára nagy hatással bíró személlyé alakul: igaz, Czintos szerint ez éppen az irodalom esztétikai és műveltségi szintjének csökkenését eredményezte (96–97). A társadalmi nemek diskurzusába emelve

mindez azt jelenti, hogy a zömmel férfiak által meghatározott, de a férfiakétól eltérő korabeli női műveltség Heltainé kiadói tevékenységének hála a közízlés általános gyengüléséhez, valamint az olvasóközönség megnövekedéséhez vezetett.

Nem lehet azonban Czintos Emesét elfogulatlansággal vádolni: noha a mizogünia eseteire gyakran felhívja a figyelmet (pl. 136, 151), az *Eurialus és Lucretia* Brownlee-féle értelmezése kapcsán éppen a nőgyűlölő értelmezést igyekszik meggyőzően cáfolni (193–194). A könyv ezen fejezetének (*Retorika, poétika, ideológia: Az Eurialus és Lucretia beszédmódjai*) fontos megállapítása szerint ugyanis a protestáns morálon és retorikán felül a szerelmi his-

tória szereplőinek jellemét, gondolkodását és tetteit a rendelkezésre álló „klerikális és udvari regiszterek által meghatározott” (194–195) kettős nőkép alakítja.

A históriás ének műfaja, a szórakoztató vagy népszerű irodalom, s maga az irodalom is nehezen megragadható fogalmak – a gyönyörködtetésre, szórakoztatásra és időmúlatásra irányuló szándék azonosítása és megállapítása nem kevésbé nagy feladat. Czintos Emese disszertációjával az erről folyó diskurzushoz tudott érdemben hozzájárulni. Így a szerző kutatási eredményeit figyelembe véve kijelenthetjük: szándék van.

Maróthy Szilvia

Knapp Éva – Tüskés Gábor: *Litterae Hungariae. Transformationsprozesse im europäischen Kontext (16–18. Jahrhundert)*

Im Auftrag der Grimmelshausen-Gesellschaft Münster in Zusammenarbeit mit Klaus HABERKAMM, herausgegeben von Peter HESSELMANN

Wissenschaftliche Schriften der WWU Münster, Reihe XII, Band 20 (Münster: WWU, 2018), 592 l.

A tudós szerzőpáros, Knapp Éva és Tüskés Gábor az elmúlt húsz évben keletkezett tanulmányainak németül eddig kiadatlan részét gyűjtötte össze a kora újkori magyar–német kapcsolattörténet területéről. A láthatóan egységes egészként kezelt kötet, amely tartalmilag az eltérő eredeti megjelenési helyek és idők ellenére is összetartozó egészet képvisel, ezúttal még formálisan is szinte elrejt a szerzőség attribútumait. A közel hatszáz oldalas könyv névmutató előtti oldalán található meg az a lista, amely megadja az eredeti megjelenési helyet, és kezdőbetűkkel jelöli az

egy-egy tanulmányok szerzőjét. A münsteri Westfälische Wilhelms-Universität igényes sorozatában közreadott gyűjtemény folytatja azt a hagyományt, irodalom, néprajz- és művészettörténeti koncepciót, amelyet Knapp Éva és Tüskés Gábor a két kultúra összefüggéseinek feltárása érdekében korábban már több német és angol nyelvű tanulmánykötettel megvalósított. Miként bevezető ajánlásában Peter Heßelmann, a münsteri Grimmelshausen Társaság elnöke megfogalmazta, a kötet tükrözi, hogy Magyarország mindig multietnikus és multikonfesszionális or-